

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Директор Інституту держави і
права ім. В.М. Корецького
НАН України

Шемшученко Ю.С.
« 24 » червня 2021 р.

ВИСНОВОК

**Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України
про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів
дисертації Кваші Романа Сергійовича на тему:
«Насильницька злочинність серед неповнолітніх в Україні
як проблема ювенальної кримінології»,
поданої на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право»
за спеціальністю 081 «Право»**

ВИТЯГ

**з протоколу № 9 засідання фахового семінару
відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою від
24 червня 2021 р.**

Присутні: Головуючий на засіданні – заступник завідувача відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою, старший науковий співробітник відділу, к.ю.н. Нікітенко В.М.; завідувач відділу д.ю.н., проф. Костенко О. М. (науковий керівник); в.о. провідного наукового співробітника відділу, д.ю.н. Турлова Ю.А. (*рецензент*); старший науковий співробітник відділу, к.ю.н. Гацелюк В.О. (*рецензент*); старший науковий співробітник відділу, к.ю.н. Сірий М.І.; науковий співробітник відділу, к.ю.н. А.В. Ландіна; старший науковий співробітник відділу, к.ю.н. Нерсесян А.С.; науковий співробітник відділу, к.ю.н. Кубальський В.Н.; науковий співробітник відділу, к.ю.н. Козлюк Л.Г.; аспірант Кваша Р.С.

Порядок денний:

Обговорення дисертації аспіранта відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України Кваші Романа Сергійовича на тему: «Насильницька злочинність серед неповнолітніх в Україні як проблема ювенальної кримінології», поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» щодо його

рекомендації для попереднього розгляду та захисту у разовій спеціалізованій вченій раді. Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України (протокол № 2 від «31» січня 2019 р.), уточнена на засіданні Вченої ради Інституту «28» січня 2021 р. (протокол № 1).

Слухали:

Доповідь здобувача ступеня доктора філософії Р. С. Кваші по дисертації на тему «Насильницька злочинність серед неповнолітніх в Україні як проблема ювенальної кримінології», що подана на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право».

Доповідач ознайомив присутніх із структурою дисертації, обґрунтував актуальність обраної теми дослідження, виклав її мету і задачі, об'єкт та предмет.

Важливість обраної теми обґрунтовується багатьма факторами. Злочинність серед неповнолітніх традиційно перебуває у центрі уваги правників, як науковців, так і практиків. Адже неповнолітні є однією з найбільш кримінально уражених верств населення. Відповідно неповнолітні, які вчинили протиправні діяння, особливо такі, що мають насильницький характер, потребують підвищеної уваги з боку держави і особливого правового захисту.

Запобігання злочинності в середовищі неповнолітніх є одним із пріоритетних напрямків державної політики, що закріплено у законодавстві України. Так, у преамбулі до Закону «Про охорону дитинства» передбачено, що охорона дитинства в Україні є стратегічним загальнонаціональним пріоритетом, який має важливе значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави. Метою Концепції Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021–2025 роки, визнається створення можливостей для самореалізації та розвитку потенціалу молоді в Україні, її участі та інтеграції у суспільне життя. Однак наявність цих та інших нормативно-правових актів суттєво не покращує стан протидії насильницькій злочинності у середовищі неповнолітніх.

До основних висновків, що містять ознаки наукової новизни, ми віднесли такі.

Запропонували поняття ювенальної антикримінальної політики. З урахуванням реальних проявів протиправного насильства порівняно з тим, що криміналізовано у КК України чи пропонується до закріплення у проекті цього Кодексу, запропоновано встановити кримінальну відповідальність за нав'язливе переслідування особи (сталкінг). Запропоновано науковий висновок, що детермінанти насильницької злочинності неповнолітніх мають місце виключно у поєднанні online та offline факторів, що формуються в умовах взаємодії різних соціальних сфер, що оточують неповнолітнього. Криміногенний потенціал online соціального середовища неповнолітнього може бути реалізований виключно у разі наявності його сприятливого соціального середовища, яке визначається якістю тих

соціальних відносин, учасниками яких виступають неповнолітні. При цьому криміногенний потенціал online соціуму не переростає автоматично в причинний комплекс насильницької злочинності неповнолітніх. Удосконалено науковий підхід стосовно необхідності широкого розуміння поняття «насильство» на підставі методологічних підходів соціального натуралізму. Виокремлено об'єктивні та суб'єктивні ознаки насильства. Обґрунтована ідея про віднесення булінгу до фонових явищ насильницької злочинності серед неповнолітніх.

Дістала подальшого розвитку ідея про виокремлення такого напрямку, як ювенальна кримінологія, під якою запропоновано розуміти окрему галузь кримінологічних знань про злочинність неповнолітніх (особи у віці від 14 до 18 років), її детермінацію, особистість неповнолітнього правопорушника, віктимологічні особливості неповнолітньої жертви злочину, заходи протидії злочинності неповнолітніх.

Також розвинуто наукові ідеї мого наукового керівника Олександра Миколайовича Костенка, а саме – на підставі постулатів природного права та принципу соціального натуралізму обґрунтовано, що злочинність неповнолітніх – це протиприродне соціальне явище, обумовлене патологією формування волі і свідомості неповнолітнього. Відповідно насильницька злочинність неповнолітніх визначена як протиприродне соціальне явище, обумовлене патологією формування волі і свідомості неповнолітнього, що виявилось у застосуванні фізичного або психологічного насильства до дитини.

Узагальнено особливості групового характеру насильницької злочинності неповнолітніх: прагнення до спільності та наслідування як нормальні психофізіологічні вікові риси; більший ступінь жорстокості та знущань над потерпілим; спонукання до самогубств; підвищена групова залежність; недостатній соціальний самоконтроль; конформізм; легкість швидкого неформального об'єднання; потреба у спілкуванні та самоствердженні; групова згуртованість; домінуючий груповий мотив.

Нами отримано необхідні акти про впровадження, а саме: у наукову діяльність Інституту держави та права ім. В. М. Корецького НАН України; у практичну діяльність Верховного Суду; у діяльність Департаменту захисту інтересів дітей та протидії насильству Офісу Генерального прокурора; в освітній процес середнього загальноосвітнього закладу «Слов'янська гімназія» міста Києва.

Дисертант охарактеризував також інші положення, що відображають наукову новизну дослідження і виносяться на захист, висвітлив концептуальні положення дисертаційного дослідження, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, розкрив зміст висновків, у тому числі напрямки та засоби вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність.

Після закінчення доповіді до Р. С. Кваші учасниками фахового семінару були поставлені такі **запитання**.

Нікітенко В. М.: Які конкретні пропозиції до Кримінального кодексу Ви запропонували у своєму дослідженні. Бо у виступі Ви говорили про ці пропозиції, однак лише одним реченням.

Відповідь: Дякую за запитання. Так, ми пропонуємо доповнити Кримінальний кодекс України статтею 129-1 такого змісту:

«Стаття 129-1. Нав'язливе переслідування особи

1. Умисне нав'язливе систематичне переслідування особи, яке полягає у намаганні встановити небажаний для неї контакт, поєднане з погрозою насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілої особи або близьких їй осіб, знищенням або пошкодженням майна, шантажем, якщо потерпіла особа мала реальні підстави побоюватися здійснення вказаних погроз, – карається...

2. Ті самі дії, вчинені з використанням інформаційно-телекомунікаційних мереж, у тому числі мережі Інтернет або поєднані з погрозою насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілої особи або близьких їй осіб, або знищення чи пошкодження майна цих осіб, або вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням свого службового становища, - караються ...

3. Ті самі дії, поєднані з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілої особи або близьких їй осіб, або вчинені організованою групою, або щодо неповнолітнього чи стосовно двох або більше осіб, караються ...»;

Запропоновано також у ст. 120 КК України передбачити таку кваліфікуючу ознаку доведення до самогубства як вчинення відповідних дій з використанням інформаційно-телекомунікаційних мереж, у тому числі мережі Інтернет. Пропонуємо знизити вік, з якого настає кримінальна відповідальність за доведення до самогубства, з відповідним доповненням ч.2 ст. 22 КК України.

Турлова Ю. А.: Романе Сергійовичу, назва Вашого дослідження «Насильницька злочинність серед неповнолітніх в Україні як проблема ювенальної кримінології». Чому саме «серед неповнолітніх», а не «насильницька злочинність неповнолітніх»?

Відповідь: Дякую за запитання. Це свідомий був наш вибір з науковим керівником. Предмет дисертаційного дослідження – це, по суті, насильницькі злочини неповнолітніх проти таких же неповнолітніх осіб. Звісно, що неповнолітні вчиняють злочини і проти дорослих. Однак якщо жертвою насильницького злочину неповнолітнього є також дитина, неповнолітній, то це значно підвищує суспільну небезпеку вчиненого. Тому ми і обрали таку назву. А також щоб певним чином звузити предмет нашого дослідження.

Кубальський В. Н.: Ви у назві роботи використовуєте поняття «ювенальна кримінологія». А чи досліджували суміжні поняття: кримінальна ювенологія, ювенальна віктимологія, ювенальна відповідальність?

Відповідь: Дякую за це питання. Так, ми розглядали ці поняття. Ідея ювенології полягає у виокремленні самостійної науки. Вітчизняні та зарубіжні вчені відзначають, що ця наука дуже молода, виникла на початку ХХ століття. Ювенологія – наука про юність, молодість і спосіб життя молодого покоління. Також вона розглядається як наукова база молодіжної політики держави. В інтернеті знайшов програму викладання навчальної дисципліни «Кримінальна ювенологія» (Тихоокеанський державний університет, Росія). Проте ми визначились, що слід говорити саме про ювенальну кримінологію. Категорично не погоджуємось з виокремленням поняття «ювенальна відповідальність». Щодо неповнолітніх можна говорити про такі види відповідальності як кримінальна, адміністративна, цивільно-правова відповідальність та дисциплінарна. Специфіка цих видів відповідальності при застосуванні до неповнолітніх не змінює їх сутності.

Ландіна А. В.: У доповіді Ви навели визначення «ювенальна кримінологія», під якою слід розуміти окрему галузь кримінологічного знання про злочинність неповнолітніх – з 14 до 18 років і т.д. Мене цікавить, чи звертались Ви до галузевого, не кримінального, законодавства, щоб визначити саме ці вікові межі?

Відповідь: Дякую. Звісно, звертались. Хоча пріоритетом для нас були положення кримінального законодавства, однак ми зважали і на Сімейний кодекс України. Так, у статті цього кодексу визначено, що правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття. Малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років. Неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Тому на підставі аналізу сімейного законодавства України дитина – це узагальнюючий термін для малолітньої та неповнолітньої особи. Неповнолітньою є дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.

Ландіна А. В.: Тоді ще одне запитання. Як Ви розмежували ці терміни для потреб свого дослідження: неповнолітній і дитина?

Відповідь: Дякую. В контексті ювенальної віктимології, а також в межах кримінально-правового аспекту проблеми неповнолітнього потерпілого ми вважаємо доцільним використання терміну «дитина». Такий підхід дозволить відокремити неповнолітню особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, від неповнолітнього, який є потерпілим від злочинного посягання. Термін «дитина» не несе в собі негативного змісту, є соціально нейтральним, на відміну від неповнолітнього як суб'єкта кримінальної відповідальності.

Козлюк Л.Г.: Питання пов'язане із сферою моїх наукових інтересів. Чи досліджували Ви проблему особистості неповнолітнього злочинця? Яким терміном послуговувалися: особа чи особистість?

Відповідь: Дякую за запитання. Так, звичайно, звертались. В роботі виокремлено підрозділ «Неповнолітній як суб'єкт кримінально-правових відносин». Центральне місце у кримінологічній та кримінально-правовій науці займає проблема особистості злочинця, його соціально-демографічних, морально-психологічних, рольових властивостей, вияв яких обумовлює характер і ступінь вираженості протиправної поведінки людини. Ми погоджуємось з думкою багатьох кримінологів, у тому числі, Вашою, що поняття «особа» і «особистість» певною мірою збігаються, принаймні у тій частині, що і те, й інше поняття стосується людини як живої істоти, яка посідає певне місце в ієрархії живих організмів. Однак ці поняття – нетотожні, і кожне має свій специфічний зміст, певний унікальний компонент. Вплив вікових криз саме в конкретній точці розвитку має найбільш важливі і незворотні наслідки, які при формуванні майбутньої особистості злочинця як чоловічої, так і жіночої статі, відіграють важливу роль. Складовою предмета ювенальної кримінології є особистість неповнолітнього злочинця. Розуміння особистості неповнолітнього правопорушника є ключем для розв'язання інших кримінологічних проблем, на кшталт детермінації насильницької злочинності неповнолітніх тощо.

Після відповідей на запитання учасників фахового семінару виступив **науковий керівник** доктор юридичних наук, професор, завідувач відділу **О. М. Костенко** щодо оцінки роботи аспіранта у процесі підготовки дисертації та виконання індивідуального плану наукової роботи та індивідуального навчального плану.

Висловлюючи свою позицію щодо наукового рівня дисертації, рівня ефективності виконання аспірантом індивідуального плану наукової роботи та індивідуального навчального плану, О.М. Костенко відзначив таке.

Під час підготовки дисертації та виконання індивідуального плану Кваша Роман Сергійович проявив себе старанним дослідником, відповідальним та дисциплінованим аспірантом. Він має належні наукові знання, достатні для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі права та дослідницько-інноваційної діяльності, оволодів методологією наукової та педагогічної діяльності, а також провів власне наукове дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Під час навчання в аспірантурі Р.С. Кваша відвідував аудиторні заняття і проходив усі форми поточного та підсумкового контролю, передбачені навчальним планом та освітньо-науковою програмою аспірантури Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України. Освітня складова освітньо-наукової програми аспірантури виконана Р. С. Квашею в повному об'ємі та складає 33 кредити Європейської кредитно-трансферної системи.

Таким чином Р. С. Кваша оволодів глибинними професійними знаннями, науковим і культурним кругозором достатнім для здобуття рівня наукового ступеня доктора філософії, зокрема шляхом засвоєння знань основних концепцій,

теоретичних та практичних проблем, історії розвитку галузі науки за спеціальністю 081 «Право».

Виконане Р. С. Квашею дослідження на тему «Насильницька злочинність серед неповнолітніх в Україні як проблема ювенальної кримінології» за науковою складовою є актуальним дослідженням, що містить в собі нові наукові положення та висновки та відповідає темам науково-дослідної роботи відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України: «Проблеми підвищення ефективності кримінальної юстиції України» (I кв. 2017 р. – IV кв. 2019 р., номер державної реєстрації 0117U002703), «Проблеми модернізації теорії і практики протидії злочинності в Україні» (2020 р. – 2022 р., номер державної реєстрації 0119U103017).

Автору вдалося вирішити усі поставлені завдання, досягнути поставленої мети. Наукова робота Р. С. Кваші підготовлена самостійно, має аналітичний характер. Зауваження наукового керівника в процесі підготовки роботи автором повністю враховані.

Основні положення й висновки дисертації були повною мірою висвітлені в опублікованих працях.

Таким чином, можна констатувати, що дисертація Р. С. Кваші присвячена актуальній і важливій теоретичній проблемі. Структура роботи й система понятійного апарата адекватно відображають об'єктивну логіку предмета дослідження. Всі структурні частини роботи наповнені адекватним змістом. Основні питання теми розкриті на належному науковому рівні. Матеріал дисертації викладено юридично грамотно, логічно, послідовно, зрозуміло і доступно. Дисертаційне дослідження Р. С. Кваші «Насильницька злочинність серед неповнолітніх в Україні як проблема ювенальної кримінології» відповідає спеціальності 081 Право та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), пункту 10 Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 р. № 167.

Після цього слово було надано **рецензентам** наукової праці.

Рецензент д.ю.н. Ю. А. Турлова відзначила актуальність теми дослідження.

Актуальність теми належно обґрунтована у вступі до дисертації і на сторінках основного тексту роботи. Як вірно зазначає автор, «епіграфом до цього, як і будь-якого іншого наукового дослідження злочинності неповнолітніх може служити вислів німецького кримінолога Г. Кайзера: «Злочинність неповнолітніх сьогодні» важлива як можлива «злочинність дорослих завтра». Злочинність неповнолітніх в

Україні є в центрі уваги представників державної влади, науковців, практиків і в контексті подолання насильницької злочинності у майбутньому.

Відповідно до теми дисертаційної роботи автором грамотно та чітко визначено об'єкт дослідження, в межах якого сформульовано предмет, що відповідає тематиці роботи. Враховуючи багатоаспектність та складність предмету дослідження, дисертантом окреслено коло завдань дослідження, які покладено в основу подальшої структуризації роботи.

Належний ступінь обґрунтованості і достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій дослідження Р. С. Кваші ґрунтується на успішному використанні дисертантом методологічного інструментарію юридичної науки.

Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, які структуровано на вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Виходячи зі змісту дисертації, можна зазначити, що дисертантом опрацьовано широке коло дисертаційних і монографічних робіт із зазначеного питання як українських, так й іноземних правознавців (363 джерела); проаналізовано норми чинного законодавства України, акти судової практики; використано матеріал енциклопедичних та навчальних джерел; опрацьовано широкий спектр матеріалів, які розміщені на ресурсах офіційних електронних видань. Все це дає можливість зробити висновок, що з теоретичної та практичної точок зору тема дисертаційного дослідження розроблена ґрунтовно.

Наукова новизна одержаних результатів (наукових положень, теоретичних узагальнень, висновків та пропозицій) впливає з актуальності теми дослідження. В цілому ж наукова новизна дисертаційної роботи полягає в тому, що вона є одним із перших комплексних наукових досліджень такої проблеми ювенальної кримінології як протидія насильницькій злочинності серед неповнолітніх. Положення наукової новизни, отриманих автором, справедливо структуровано на ті, що отримані вперше, були удосконалені чи дістали подальшого розвитку. Найбільш важливе значення з теоретичної та практичної точок зору мають такі положення.

Автором запропоновано поняття ювенальної антикримінальної політики – стратегія і тактика діяльності держави в галузі протидії кримінальним правопорушенням неповнолітніх, які визначають напрями, цілі і засоби впливу на злочинність неповнолітніх, правову регламентацією кримінальної відповідальності та її реалізацію органами кримінальної юстиції, створення системи ювенальної юстиції та запобігання кримінальним правопорушенням серед неповнолітніх.

Удосконалено розуміння насильства з урахуванням методологічних засад соціального натуралізму. Автор виокремлює об'єктивні та суб'єктивні ознаки насильства: це протиправна поведінка, яка проявляється у зовнішньому середовищі та виражена у конкретних усвідомлених актах поведінки людини; спрямованість проти організму іншої людини; наявність конкретного адресата (потерпілого – при безпосередньому насильстві, або його близьких осіб – при опосередкованому насильстві); може мати місце як проти, так і поза волею іншої особи (потерпілого);

умисний характер поведінки особи, здатність впливати на несвідоме та заподіювати фізичну, моральну, майнову шкоду іншій особі; наявність мети спричинити шкоду іншій особі відповідного характеру; є проявом комплексу сваволі та ілюзій.

Обґрунтована ідея про віднесення булінгу до фонових явищ насильницької злочинності серед неповнолітніх.

Імпонує розвиток наукової позиції, що одними з основних детермінант злочинності неповнолітніх є недоліки виховання (соціального, сімейного, шкільного). На основі соціально-натуралістичної доктрини О. М. Костенка його учнем Р. Квашею розвинута ідея формування прогресивного світогляду, заснованого на ідеології природного права, як необхідна умова зниження рівня насильницької злочинності неповнолітніх.

Заслуговують на увагу та схвалення й інші положення, що автором виносяться на захист. Загалом зміст положень, що віднесені автором до положень наукової новизни одержаних результатів, свідчить про авторський підхід до вивчення проблематики насильницької злочинності у ювенальній кримінології України.

У розділі 1 «Ювенальна антикримінальна політика України» автор провів узагальнення стану дослідження протидії насильницькій злочинності неповнолітніх в Україні (підрозділ 1.1). У підрозділі 1.2 «Ювенальна антикримінальна політика, ювенальна кримінологія та ювенальна юстиція: проблеми становлення і тенденції розвитку» обґрунтовано, що в Україні відбувається переосмислення проблеми протидії злочинності в середовищі неповнолітніх, як на рівні суспільства, так і держави. Україна поступово відмовляється від виключної репресії за девіантну поведінку неповнолітнього та наближається до створення ювенальної превенції. Існує тісний взаємозв'язок ювенальної кримінології та ювенальної юстиції.

У розділі 2 «Кримінально-правові та кримінологічні аспекти насильства серед неповнолітніх» міститься чотири підрозділи. У підрозділі 2.1 «Неповнолітній як суб'єкт кримінально-правових відносин» обґрунтовано, що вікова характеристика неповнолітнього, який скоїв насильницький злочин, є вельми важливою як в аспекті кримінально-правової, так і кримінологічної характеристики насильницької злочинності неповнолітніх. У підрозділі 2.2. «Поняття та види насильства у кримінальному праві України» на основі аналізу основних наукових підходів щодо тлумачення поняття «насильство» у теорії кримінального права України зроблено висновок про те, що основними проявами насильства є фізичне та психологічне. Підрозділ 2.3 «Нав'язливе переслідування (сталкінг) як особливий вид насильства серед неповнолітніх» висвітлює розуміння поняття «переслідування», «сталкінг» у зарубіжній та вітчизняній юридичній літературі, а також в історичному контексті та у кримінальному законодавстві зарубіжних держав. У підрозділі 2.4. здійснено узагальнення особливостей групового характеру насильницької злочинності неповнолітніх, серед яких слід виокремити такі, як прагнення до спільності та наслідування як нормальні психофізіологічні вікові риси; підвищена групова залежність; конформізм; потреба у спілкуванні та самоствердженні; домінуючий груповий мотив та інші.

Розділ 3 «Особливості детермінації насильницької злочинності неповнолітніх» складається з 2-х підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Роль засобів масової інформації у детермінації насильницької злочинності серед неповнолітніх» охарактеризовано вплив ЗМІ на насильницьку злочинність неповнолітніх у двох якісно різних напрямках: негативний психологічний вплив – зростання агресії та насильства; позитивний психологічний вплив – запобігання поширенню агресії та насильства. Булінг, який проявляється у систематичних образах та психологічному тиску, визначено як прояв насильства, що містить у собі потенціал майбутньої кримінальної насильницької поведінки неповнолітнього. Тому обґрунтована ідея про віднесення булінгу, у т.ч. кібербулінгу, до фонових явищ насильницької злочинності серед неповнолітніх.

Підрозділ 3.2 «Online соціальне середовище та його вплив на поведінку неповнолітніх, які вчиняють насильницькі злочини» автор обґрунтовує, що криміногенний потенціал online соціального середовища неповнолітнього може бути реалізований виключно у разі наявності його сприятливого соціального середовища, яке визначається якістю тих соціальних відносин, учасниками яких виступають неповнолітні.

Однак, при підготовці дисертанта до захисту дисертації варто звернути увагу на деякі питання, відповіді на які зможуть посилити його наукову позицію.

1. На моє переконання, недостатньо уваги приділено в роботі проблемі запобігання насильницькій злочинності серед неповнолітніх.

2. Під час дослідження проблеми детермінації насильницької злочинності серед неповнолітніх автор зосередився переважно на ролі засобів масової інформації та online соціального середовища. Тоді як інші причини та умови насильницької злочинності серед неповнолітніх не знайшли детального висвітлення в роботі.

Натомість вказані зауваження мають здебільшого характер побажань щодо подальшого покращення наукової роботи, є дискусійними і загалом такими, що не знижують високого рівня дисертаційного дослідження Р. С. Кваші. Тому, на погляд рецензента, є всі підстави констатувати, що дисертація є завершеною науковою роботою, виконаною здобувачем у виді кваліфікаційної наукової роботи на правах рукопису.

Дисертаційне дослідження містить нові наукові положення та науково обґрунтовані результати у галузі кримінального права та кримінологічної науки, що розв'язують важливу для теорії та практики наукову кримінологічну проблему.

Підтвердженням обґрунтованості і достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій дослідження є наукові публікації автора (загалом 9). Ці публікації за змістом відповідають темі дисертаційного дослідження, доводять повноту опублікування отриманих результатів та наявність їх достатньої кількості. Опубліковані праці автора присвячені різним аспектам досліджуваної проблеми і не дублюють одна одну.

Вважаю, що дисертаційне дослідження Р. С. Кваші на тему «Насильницька злочинність серед неповнолітніх в Україні як проблема ювенальної кримінології» відповідає спеціальності 081 Право та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), пункту 10 Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 р. № 167 (зі змінами від 21 жовтня 2020 року № 979, від 9 червня 2021 року № 608). Відповідно дисертація Кваші Романа Сергійовича може бути рекомендована до захисту на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент к.ю.н. В. О. Гацелюк наголосив, що і до сьогодні держава не створила ефективної системи запобігання злочинності у середовищі неповнолітніх, яка у сучасному інформаційному суспільстві набуває нових рис. Інформаційна глобалізація, діджиталізація фактично всіх сфер життя, обумовлює і виникнення нових форм насильницької злочинності у середовищі неповнолітніх чи іншої девіантної поведінки. Зокрема, у повсякденному обігу громадян є такі слова, як «булінг», «сталкінг», «мобінг», «харассмиент», «хейзинг» та інші, які позначають різноманітні форми насильницької девіантної поведінки у середовищі неповнолітніх. Відповідно й заходи запобігання цьому виду злочинності неповнолітніх мають бути оновлені з урахуванням відповідних інформаційних впливів на неповнолітніх. Саме цьому аспекту присвячена значна частина рецензованої роботи. Актуальність і своєчасність комплексного дослідження проблеми насильства у середовищі неповнолітніх не викликає сумнівів.

Відповідно до теми дисертаційної роботи автором грамотно та чітко визначено об'єкт дослідження, в межах якого сформульовано предмет, що відповідає тематиці роботи. Слід позитивно відзначити логічну послідовність поставлених автором завдань, що забезпечили повноту та цілісність наукового дослідження.

Особливо підкреслюю увагу автора до вдосконалення вітчизняного кримінального законодавства, що здатне сприяти ефективності протидії насильницькій злочинності серед неповнолітніх. Звертаю увагу на додатки до роботи, у яких наочно продемонстровано внесок автора у науково-дослідну роботу – акт впровадження результатів дисертації у наукову діяльність Інституту держави та права ім. В. М. Корецького НАН України від 18 травня 2021 року; у правозастосовну діяльність, а саме акти впровадження – в практичну діяльність Верховного Суду від 15 червня 2021 року № 397/1/158-21; в аналітичну діяльність Департаменту захисту інтересів дітей та протидії насильству Офісу Генерального прокурора від 27 листопада 2020 року № 24-225 вих-2); акт впровадження в освітній процес середнього загальноосвітнього закладу «Слов'янська гімназія» міста Києва від 3 листопада 2020 року № 155.

Звертаю увагу на проведені опитування, вдало розроблену анкету. На підставі вищенаведеного констатую обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, що сформульовані у дисертації, їх достовірність.

Зміст, структура дисертації, коло розглянутих у ній питань та сформульовані результати й пропозиції свідчать про те, що автор провів глибоке наукове дослідження. Достовірність та обґрунтованість висновків забезпечені за рахунок використання здобувачем наукового ступеня загальнофілософських, загальнонаукових та спеціально-наукових методів пізнання у їх поєднанні. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, які містять всім підрозділів, висновків. Дисертантом опрацьовано велику кількість джерел (363 найменування), які стосуються тематики наукового дослідження.

Серед положень, що містять елементи наукової новизни відзначаю: визначення головних цілей ювенальної антикримінальної політики України, а саме формування системи ювенальної юстиції, здатної гарантувати відновне, реабілітаційне, охоронне та виховне правосуддя, а також створення ефективної ювенальної превенції і забезпечення соціальної адаптації та ресоціалізації неповнолітнього правопорушника. Такі цілі корелюють із визначенням ювенальної антикримінальної політики (пункт 1 «Новизни»), та поняттям ювенальної криминології як окремої галузі криминологічного знання про злочинність неповнолітніх, її детермінацію, особистість неповнолітнього правопорушника, віктимологічні особливості неповнолітньої жертви злочину, заходи протидії злочинності неповнолітніх (пункт 8).

Належним чином обґрунтовано і висновок про те, що детермінанти насильницької злочинності неповнолітніх мають місце у поєднанні online та offline факторів, які формуються в умовах взаємодії різних соціальних сфер, що оточують неповнолітнього. Криминогенний потенціал online соціального середовища неповнолітнього може бути реалізований виключно у разі наявності сприятливого соціального середовища, яке визначається якістю тих соціальних відносин, учасниками яких виступають неповнолітні. При цьому криминогенний потенціал online соціуму автоматично не переростає в причинний комплекс насильницької злочинності неповнолітніх.

У висновках роботи визначено вікові особливості неповнолітніх, які вчинили насильницькі злочини, у тому числі у взаємозв'язку з іншими соціально-демографічними характеристиками. Висвітлено також розуміння поняття «переслідування» («сталкінгу») у зарубіжній та вітчизняній юридичній літературі, а також в історичному контексті та у кримінальному законодавстві таких зарубіжних держав, як Німеччина, Австрія, Бразилія, Латвія, Естонія, Грузія. Враховуючи вітчизняні тенденції, запропоновано криміналізувати нав'язливе переслідування іншої особи. Визначено його основні ознаки. Запропоновано передбачити кримінальну відповідальність за умисне нав'язливе систематичне переслідування особи, яке полягає у намаганні встановити небажаний для іншої особи контакт з нею, поєднане з погрозою насильством, небезпечним для життя або здоров'я

потерпілої особи або близьких їй осіб, знищенням або пошкодженням майна, шантажем, якщо потерпіла особа мала реальні підстави побоюватися здійснення вказаних погроз.

Крім змін до чинного КК України, в роботі розроблено конкретні пропозиції і рекомендації робочій групі з питань розвитку кримінального права, яка працює над розробкою нового кримінального законодавства, про вдосконалення розділу 4.4 Книги четвертої «Злочини проти людини і громадянина» Особливої частини проекту Кримінального кодексу України.

У науковій роботі використано праці вітчизняних і зарубіжних учених у галузі криминології, кримінального права, сімейного права, юридичної психології, філософії, логіки, лінгвістики. Законодавчим підґрунтям роботи є Конституція України, міжнародно-правові акти, ратифіковані Україною, Кримінальний, Кримінальний процесуальний та Кримінально-виконавчий кодекси України, Кодекс України про адміністративні правопорушення та інші закони та підзаконні нормативно-правові акти.

Єдиним суттєвим дискусійним моментом є, на погляд рецензента, ідея про віднесення булінгу до фонових явищ насильницької злочинності серед неповнолітніх. Оскільки в роботі цьому приділено надто мало уваги. Не узагальнено ті ознаки, які визначають булінг як такий.

Натомість вказані не знижують достатньо високого рівня дисертація Р. С. Кваші. Тому, на погляд рецензента, є всі підстави констатувати, що ця наукова праця є завершеною науковою роботою, містить нові наукові положення та науково обґрунтовані результати, що розв'язують важливу для теорії та практики юридичну проблему.

Вважаю, що дисертація відповідає:

- спеціальності 081 Право;

- вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року №261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283); пункту 10 Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 р. № 167 (зі змінами від 21 жовтня 2020 року № 979, від 9 червня 2021 року № 608).

Дисертація Кваші Романа Сергійовича на тему: «Насильницька злочинність серед неповнолітніх в Україні як проблема ювенальної криминології» може бути рекомендована до захисту на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Також в **обговоренні** результатів проведеного Р. С. Квашею дисертаційного дослідження взяв участь **В. Н. Кубальський**, який акцентував увагу на тому, що актуальність теми дисертаційного дослідження розкрита повністю як у тексті дисертації, так і під час виступу на фаховому семінарі. Автору вдалося комплексно

дослідити проблемні питання насильницької злочинності у середовищі неповнолітніх. Представлена робота характеризується необхідними для такого дослідження компонентами: критичний аналіз попередніх дослідників проблеми злочинності неповнолітніх та кримінального насильства, органічне поєднання різних методів пізнання, звернення до досягнень різних галузей права та даних суспільних наук. Дисертація містить наукові положення, висновки, які вперше пропонуються в юридичній науці, сформульовано ряд важливих наукових пропозицій та рекомендацій в контексті функціонування системи ювенальної юстиції в Україні, які в сукупності вирішують важливу теоретичну та практичну проблему протидії насильницькій злочинності серед неповнолітніх в Україні.

Враховуючи вищевикладене, дисертація Р. С. Кваші на тему «Насильницька злочинність серед неповнолітніх в Україні як проблема ювенальної кримінології» відповідає вимогам, які пред'являються до дисертації, та може бути рекомендована до разової спеціалізованої вченої ради для попереднього розгляду і захисту на здобуття ступеня доктора філософії.

Нерсесян А. С. акцентував увагу на глибокому змісті запропонованих автором визначень і висновків. Відзначив, що наукова робота Р. С. Кваші є теоретично та практично значущою. Підкреслив, що під час доповіді основних положень дисертаційного дослідження, а також під час відповідей на запитання співробітників відділу Роман Сергійович продемонстрував глибокі теоретичні знання у галузі кримінології та здатність до узагальнень даних судової практики і доктринальних джерел, на підставі яких була підготовлена дисертаційна робота, вміння формулювати власні висновки.

Козлюк Л. Г. зазначила, що автором наведено результати власного опитування школярів міста Києва. У додатках містяться також акти про впровадження результатів дисертації. Така увага до практичного застосування кримінального законодавства свідчить про практичну значущість отриманих результатів. Крім того, Р. С. Кваша сформулював та належним чином обґрунтував зміни та доповнення до норм чинного КК України, які сприятимуть як удосконаленню правозастосування у цій сфері, так і забезпечать уніфіковане застосування його положень. Автор дослідження заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії.

Головуючий на засіданні відділу **В. М. Нікітенко** звернув увагу на комплексний характер проведеного дослідження, вмиле використання емпіричних джерел, оскільки автор формулює висновки на підставі наукових позицій, сформованих у кримінологічній науці та кримінально-правовій доктрині. Відзначив значний обсяг опрацьованих джерел, узагальнення результатів емпіричного дослідження, вдалі приклади із судової практики, статистичні дані, що представлені у графіках. Все це надало можливість автору дійти обґрунтованих

висновків. Констатовано, що результати дослідження автор публікував протягом 5 років, а саме – 3 статті опубліковано у фахових періодичних виданнях України, 1 – у зарубіжному науковому виданні країни Євросоюзу (Словенія). Особливо відзначив головуючий наявність статті у науковому видінні, що індексується у Web of Science, і саме по темі дисертації.

Відповідно, зважаючи на дискусію, що відбулась, належний рівень відповідей на запитання, враховуючи схвальні виступи рецензентів, які ретельно вивчали дисертацію Р. С. Кваші, слід констатувати, що наукове дослідження на здобуття ступеня доктора філософії на тему «Насильницька злочинність серед неповнолітніх в Україні як проблема ювенальної кримінології» відповідає всім встановленим вимогам.

ВИСНОВОК

**Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України
про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів
дисертації Кваші Романа Сергійовича
на тему «Насильницька злочинність серед неповнолітніх в Україні як
проблема ювенальної кримінології»,
поданої на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за
спеціальністю 081 «Право»**

Обґрунтування вибору теми дослідження. Злочинність серед неповнолітніх традиційно є актуальною проблемою, яка перебуває у центрі уваги як науковців, так і практичних працівників. Неповнолітні, які вчинили кримінально протиправні діяння, особливо насильницького характеру, потребують підвищеної уваги з боку держави, оскільки мова йде про чутливу категорію населення, яка вимагає особливого підходу та ставлення.

Запобігання злочинності серед неповнолітніх є одним із пріоритетних напрямків державної політики, що закріплено у законодавстві України. Так, у преамбулі до Закону України від 26 квітня 2001 року № 2402-III «Про охорону дитинства» передбачено, що охорона дитинства в Україні є стратегічним загальнонаціональним пріоритетом, який має важливе значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави. Метою Концепції Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021–2025 роки, схваленої постановою Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2020 року № 1669-р, передбачено створення можливостей для самореалізації та розвитку потенціалу молоді в Україні, її участі та інтеграції у суспільне життя. Окремі положення стосовно запобігання насильницькій злочинності неповнолітніх містяться й у відомчих нормативних актах, наприклад, в Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затвердженій наказом

Міністерством внутрішніх справ України від 19 грудня 2017 року № 1044. Однак наявність цих та інших нормативно-правових актів суттєво не покращує стан протидії насильницькій злочинності серед неповнолітніх.

Попри те, що офіційні статистичні дані свідчать про зниження упродовж останніх років темпів зростання злочинності серед неповнолітніх (у тому числі насильницької), все ж відповідна проблема викликає обґрунтоване занепокоєння. Адже зниження такої динаміки обумовлено не стільки зменшенням кількості кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, що обліковуються правоохоронними органами, скільки поступовим скороченням кількості населення України, відсутністю офіційної реєстрації злочинів на територіях з традиційно високим рівнем злочинності – в окупованих частинах Донецької та Луганської областей, Автономній Республіці Крим.

Складною кримінологічною проблемою сьогодення є й такі особливості злочинності неповнолітніх, як збільшення кількості насильницьких злочинів, які вчиняються з особливою жорстокістю.

Попри, здавалося б, злободенність проблеми запобігання злочинності серед неповнолітніх, у державі не створено ефективної системи запобігання цьому виду злочинності. Як стверджують дослідники, з 1991 року дитяче населення зменшилося майже у два рази і сьогодні становить 7,6 млн. дітей. Кожна третя дитина сьогодні живе за межею бідності. Як мінімум, кожна сьома дитина страждає від насильства в сім'ї.

Насильницька злочинність серед неповнолітніх у сучасному суспільстві набуває нових рис. Інформаційна глобалізація, діджиталізація фактично всіх сфер життя, обумовлює і виникнення нових форм насильницької злочинності серед неповнолітніх чи іншої девіантної поведінки. Зокрема, звичними для широких верств населення стали такі слова, як «булінг», «сталкінг», «мобінг», «харасмиент», «хейзинг» та інші, що позначають різноманітні форми насильницької девіантної поведінки серед неповнолітніх.

У правовій літературі різним аспектам запобігання насильницькій злочинності приділяли увагу відомі вітчизняні та зарубіжні науковці: Ю. М. Антонян, М. М. Бабаєв, О. М. Бандурка, Ю. В. Баулін, І. Г. Богатирьов, В. В. Василевич, Б. М. Головін, В. В. Голіна, В. Я. Горбачевський, В. К. Гришук, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, А. І. Долгова, В. М. Дрьомін, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, І. І. Карпець, О. Г. Колб, І. О. Колб, О. М. Костенко, В. В. Кузнецов, В. М. Кудрявцев, І. П. Лановенко, О. М. Литвинов, В. В. Лунєєв, П. П. Михайленко, В. О. Навроцький, Ю. В. Нікітін, Д. В. Рівман, А. В. Савченко, А. Б. Сахаров, В. Я. Тацій, В. П. Тихий, В. О. Туляков, Л. В. Франк, П. Л. Фріс, В. І. Шакур, Ю. В. Шаргородський та ін.

Проблема злочинності неповнолітніх була і є предметом досліджень багатьох вітчизняних науковців, зокрема Ю. В. Александрова, В. С. Батиргарєвої, Ю. В. Бауліна, І. Г. Богатирьова, О. І. Богатирьової, В. І. Борисова, О. І. Бугери, В. М. Бурдіна, В. В. Голіни, Б. М. Головіна, І. М. Даньшина, О. М. Джужі,

С. Ф. Денисова, В. М. Дрьоміна, А. П. Закалюка, О. Г. Колба, О. М. Костенка, І. П. Лановенка, О. М. Литвинова, І. М. Михайлової, П. П. Михайленка, А. В. Савченка, Д. А. Тузова, В. О. Тулякова, І. К. Туркевич, П. Л. Фріса, В. І. Шакуна, Н. С. Юзікової та інших. Однак з огляду на європейські прагнення України, у контексті розвитку ювенальної кримінології необхідною є особлива увага з боку науковців і практиків до проблеми насильства у всіх його формах.

Таким чином, актуальність теми дисертації обумовлена доцільністю комплексного вивчення кримінологічно значущих явищ, які впливають на насильницьку злочинність серед неповнолітніх, що вимагає системного підходу до пізнання сучасних проблем вказаного виду злочинності з огляду на засадничі вимоги ювенальної кримінології.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано у межах тем науково-дослідної роботи відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України «Проблеми підвищення ефективності кримінальної юстиції України» (І кв. 2017 р. – IV кв. 2019 р., номер державної реєстрації 0117U002703); «Проблеми модернізації теорії і практики протидії злочинності в Україні» (2020 р. – 2022 р., номер державної реєстрації 0119U103017).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дослідження полягає у розробці теоретичних засад насильницької злочинності серед неповнолітніх як проблеми ювенальної кримінології.

Мета дослідження конкретизується в її завданнях:

- з'ясувати стан дослідження проблеми протидії насильницькій злочинності серед неповнолітніх;
- охарактеризувати поняття ювенальної антикримінальної політики;
- виокремити істотні ознаки та запропонувати визначення поняття «насильницька злочинність неповнолітніх»;
- визначити тенденції становлення ювенальної кримінології та ювенальної юстиції в Україні;
- охарактеризувати неповнолітнього як суб'єкта кримінально-правових відносин;
- з'ясувати поняття та види насильства у кримінальному праві України;
- розглянути такі специфічні форми насильства, як булінг та сталкінг;
- виявити особливості групового характеру насильницьких злочинів неповнолітніх;
- встановити роль ЗМІ та *Online* соціального середовища у детермінації кримінально протиправного насильства серед неповнолітніх;

Об'єктом дослідження є насильство у середовищі неповнолітніх.

Предмет дослідження – насильницька злочинність серед неповнолітніх в Україні.

Методи дослідження обрано з урахуванням його об'єкта і предмета. У роботі використано сукупність таких загальнонаукових і спеціально-наукових

методів пізнання. *Діалектичний метод* – для кримінологічної характеристики насильства серед неповнолітніх крізь призму аналізу загальних закономірностей насильницької злочинності та злочинності неповнолітніх (підрозділ 1.1., розділ 2). *Метод спостереження* – під час проведення анкетування учнів м. Києва (всі розділи). *Порівняльно-правовий метод* – під час дослідження такого прояву насильства у середовищі неповнолітніх, як нав'язливе переслідування (сталкінг), у ході якого було вивчено відповідні норми кримінальних кодексів Німеччини, Австрії, Бразилії, Латвії, Естонії та Грузії (підрозділ 2.3), а також механізму закріплення у Кримінальних Кодексах Молдови, Казахстану, Російської Федерації доведення до самогубства з використанням мережі Інтернет у контексті протиправної діяльності «груп смерті» (підрозділ 2.4). *Логіко-семантичний* – при визначенні змісту окремих правових понять, як-от «антикримінальна політика», «ювенальна кримінологія», «ювенальна юстиція», «булінг», «груповий мотив», «нав'язливе переслідування» тощо (всі розділи). *Статистичний метод* – у ході опрацювання офіційних статистичних даних щодо стану злочинності неповнолітніх в Україні (всі розділи). *Метод системно-структурного аналізу* – у ході кримінологічної характеристики сучасного стану насильницької злочинності серед неповнолітніх в Україні (підрозділ 2.1). *Метод абстрагування* – під час характеристики стану насильницької злочинності серед неповнолітніх, аналізу неповнолітнього як суб'єкта кримінально-правових відносин (розділ 2). *Метод індукції* – під час характеристики становлення ювенальної кримінології, ювенальної юстиції, детермінації насильницької злочинності серед неповнолітніх (підрозділи 1.2, 2.2, 3.1, 3.2). *Метод аналізу та синтезу* – для характеристики детермінант насильницької злочинності серед неповнолітніх (підрозділ 3.1, 3.2).

Емпіричну базу дослідження становлять: матеріали судової практики (50 судових рішень); статистичні дані Державної судової адміністрації України, Генеральної прокуратури України (Офісу Генерального прокурора України), Міністерства внутрішніх справ України; результати анкетування учнів м. Києва (450 неповнолітніх у віці від 13 до 18 років).

Науково-теоретичним підґрунтям роботи стали праці вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі таких галузей права як кримінальне, кримінально-виконавче, конституційне, сімейне, адміністративне, а також кримінології, юридичної психології, філософії, логіки, лінгвістики, педагогіки, соціальної психології. Законодавчим підґрунтям роботи є Конституція України, міжнародно-правові акти, ратифіковані Україною, КК України, КУпАП та інші нормативно-правові акти.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є одним із перших досліджень насильницької злочинності серед неповнолітніх у контексті розвитку ювенальної кримінології в Україні. Наукову новизну дисертації становлять такі основні положення:

вперше:

1) визначено поняття ювенальної антикримінальної політики, під якою запропоновано розуміти стратегію і тактику діяльності держави в галузі протидії кримінальним правопорушенням неповнолітніх, які визначають напрями, цілі і засоби впливу на злочинність неповнолітніх, правову регламентацією кримінальної відповідальності та її реалізацію органами кримінальної юстиції, створення системи ювенальної юстиції та запобігання кримінальним правопорушенням серед неповнолітніх;

2) запропоновано передбачити кримінальну відповідальність за нав'язливе переслідування особи (сталкінг). Визначено ознаки нав'язливого переслідування, які повинні враховуватися під час криміналізації вказаного правопорушення: це форма фізичного та психологічного насильства; основним безпосереднім об'єктом є порядок суспільних відносин, що забезпечує безпеку людини, а додатковим – порядок суспільних відносин, що забезпечує її приватність; систематичне (три або більше рази) вчинення протиправних дій; полягає у намаганні суб'єкта кримінального правопорушення встановити з іншою особою небажаний для неї контакт; вчиняється способом погрози насильством, знищенням або пошкодженням майна, шантажу, а також власне насильства; потерпіла особа сприймає погрозу, насильство чи шантаж як такі, що можуть бути реалізовані; адресатом погрози, шантажу, насильства є потерпілий або близькі йому особи; наявність умислу на вчинення дій проти волі особи;

3) обґрунтовано висновок, що детермінанти насильницької злочинності неповнолітніх мають місце у поєднанні *online* та *offline* факторів, які формуються в умовах взаємодії різних соціальних сфер, що оточують неповнолітнього. Криміногенний потенціал *online* соціального середовища неповнолітнього може бути реалізований виключно у разі наявності сприятливого соціального середовища, яке визначається якістю тих соціальних відносин, учасниками яких виступають неповнолітні. При цьому криміногенний потенціал *online* соціуму автоматично не переростає в причинний комплекс насильницької злочинності неповнолітніх;

4) обґрунтована ідея про віднесення булінгу до фонових явищ насильницької злочинності серед неповнолітніх;

удосконалено:

5) розуміння насильства з урахуванням методологічних засад соціального натуралізму. Виокремлено об'єктивні та суб'єктивні ознаки насильства: це протиправна поведінка, яка проявляється у зовнішньому середовищі та виражена у конкретних усвідомлених актах поведінки людини; спрямованість проти організму іншої людини; наявність конкретного адресата (потерпілого – при безпосередньому насильстві, або його близьких осіб – при опосередкованому насильстві); може мати місце як проти, так і поза волею іншої особи (потерпілого); умисний характер поведінки особи, здатність впливати на несвідоме та заподіювати фізичну, моральну, майнову шкоду іншій особі; наявність мети

спричинити шкоду іншій особі відповідного характеру; є проявом комплексу сваволі та ілюзій;

б) наукову позицію, що одними з основних детермінант злочинності неповнолітніх є недоліки виховання (соціального, сімейного, шкільного). На основі соціально-натуралістичної доктрини (О. М. Костенко) розвинута ідея формування прогресивного світогляду, заснованого на ідеології природного права, як необхідна умова зниження рівня насильницької злочинності неповнолітніх;

Дістало подальшого розвитку:

7) визначення головних цілей ювенальної антикримінальної політики України: формування системи ювенальної юстиції, здатної гарантувати відновне, реабілітаційне, охоронне та виховне правосуддя; створення ефективної ювенальної превенції; забезпечення соціальної адаптації та ресоціалізації неповнолітнього правопорушника;

8) ідея про виокремлення такого напрямку, як ювенальна кримінологія, під якою слід розуміти окрему галузь кримінологічного знання про злочинність неповнолітніх, її детермінацію, особистість неповнолітнього правопорушника, віктимологічні особливості неповнолітньої жертви злочину, заходи протидії злочинності неповнолітніх;

9) наукові ідеї О. М. Костенка, а саме на підставі постулатів природного права та принципу соціального натуралізму обґрунтовано, що насильницька злочинність неповнолітніх – це протиприродне соціальне явище, обумовлене патологією формування волі і свідомості неповнолітнього, що виявилось у застосуванні фізичного або психологічного насильства до іншої дитини;

10) наукова позиція стосовно розуміння *online* соціального середовища як чинника, що впливає на формування особистості неповнолітньої особи, яка вчиняє насильницькі злочини. Виокремлено такі елементи *online* соціального середовища: інформація (інформаційний продукт), яка (який) формує інформаційне середовище (як внутрішнє, так і зовнішнє), що може мати деструктивний вплив на неповнолітнього; кіберкомунікація, яка відбувається завдяки сучасним комп'ютерним технологіям і програмному забезпеченню; наявність суб'єктів віртуальних правовідносин;

11) узагальнення особливостей групового характеру насильницької злочинності неповнолітніх: прагнення до спільності та наслідування як нормальні психофізіологічні вікові риси; більший ступінь жорстокості та знуцань над потерпілим; спонукання до самогубств; підвищена групова залежність; недостатній соціальний самоконтроль; конформізм; легкість швидкого неформального об'єднання; потреба у спілкуванні та самоствердженні; групова згуртованість; домінуючий груповий мотив.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертації висновки й рекомендації можуть бути використані у таких сферах:

– *науково-дослідницькій* – для подальшого дослідження проблем ювенальної кримінології (*акт впровадження результатів дисертації у наукову діяльність*

Інституту держави та права ім. В. М. Корецького НАН України від 18 травня 2021 року);

– *нормотворчій* – для подальшого вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність у частині відповідальності неповнолітніх за насильницькі злочини;

– *правозастосовній* – під час кримінально-правової кваліфікації насильницьких злочинів неповнолітніх (*акт впровадження в практичну діяльність Верховного Суду від 15 червня 2021 року № 397/1/158-21*); під час здійснення повноважень Департаментом захисту інтересів дітей та протидії насильству Офісу Генерального прокурора, а також у процесі аналітичної діяльності, яка здійснюється Департаментом (*акт впровадження від 27 листопада 2020 року № 24-225 вих-20*);

– *навчальній* – під час викладання кримінології, кримінального права України, спеціальних курсів, підготовки відповідних розділів підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, науково-практичних коментарів; під час викладання навчальних предметів у середніх загальноосвітніх закладах (*акт впровадження в освітній процес середнього загальноосвітнього закладу «Слов'янська гімназія» міста Києва від 3 листопада 2020 року № 155*).

Апробація результатів дослідження. Основні положення й теоретичні висновки дисертації оприлюднено на таких науково-практичних заходах: круглому столі «Реформування вітчизняного законодавства у світлі Європейських перспектив та загроз національній безпеці України» (м. Київ, 5 жовтня 2017 року), Львівському форумі кримінальної юстиції «Кримінальна юстиція: quo vadis?» (м. Львів, 21 вересня 2018 року), міжвузівських науково-практичних круглих столах на тему: «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (м. Київ, 22 березня 2019 року та 28 травня 2020 року).

Особистий внесок здобувача. Усі сформульовані в дисертації положення та висновки ґрунтуються на власних дослідженнях. Ідеї та розробки, що належать співавторам публікації за темою дисертації, здобувачем не використовувалися. В опублікованій у співавторстві науковій публікації особистим внеском здобувача є висновки про роль біологічної та соціальної деформації свідомості і волі особи у вчиненні аналізованих злочинів неповнолітніми, а також про те, що їх становлення на шлях насильницької злочинної поведінки відбувається поступово, у міру десоціалізації та формування домінантної морально-психологічної властивості, яка визначає насильницьку зорієнтованість особи на досягнення тих чи інших цілей.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 230 сторінок, з них список використаних джерел на 36 сторінках (363 найменування) і додатки на 12 сторінках.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Кваша Р.С. Поширення насильства та булінгу серед неповнолітніх: роль електронних засобів комунікації. *Держава і право*. Збірник наукових праць. Серія Юридичні науки. Випуск 83. Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2019. С. 331-342 (369 с.)
2. Кваша Р.С. Протидія злочинності серед неповнолітніх як пріоритетний напрям державної політики. *Правова держава*. Вип. 30. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2019. С. 499-506.
3. Кваша Роман. Насильницька злочинність в середовищі неповнолітніх (у світлі ювенальної кримінології). *Visegrad journal on human rights*. № 3. Volume 1. 2020. S. 179-185.
4. Volodymyr Shablysty, Andriy Kovalenko, Anastasiia Hetman, Roman Kvasha. Victimological measures to prevent violent offences for gain committed by children. *Cuestiones Políticas*. Vol. 38. Núm. 67 (2020): S. 459-472 <https://doi.org/10.46398/cuestpol.382e.35> (Web of Science)
5. Кваша Р.С. Насильницька злочинність неповнолітніх: особливості групової поведінки. *Правова держава*. Вип. 32. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2021. С. 523-530.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Кваша Р.С. Наукові підходи до поняття «підстава кримінальної відповідальності» у кримінальному праві України. *Проблеми права очима студентів: матеріали кафедрального круглого столу «Реформування вітчизняного законодавства у світлі Європейських перспектив та загроз національній безпеці України»* (м. Київ, 5 жовтня 2017 р.). Київ, Видавництво Ліра-К, 2017. С. 110-113
2. Кваша Р.С. Щодо доцільності поділу кримінальної відповідальності на позитивну та негативну. *IV Львівський форум кримінальної юстиції «Кримінальна юстиція: quo vadis?»*: збірка тез міжнародної науково-практичної конференції. (Львів, 21 верес. 2018). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. С. 89-93.
3. Кваша Р.С. Насильство та булінг серед неповнолітніх: негативна роль засобів масової інформації. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвуз. наук.-практ. круглого столу (Київ, 22 берез. 2019 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. – С. 232– 235.
4. Кваша Р.С. Щодо предмету ювенальної кримінології. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвузів. наук.-практ. круглого столу (Київ, 28 трав. 2020 р.) / у 2 ч. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. Ч 1– с. 186-189.

Характеристика особистості здобувача

Кваша Роман Сергійович народився 13 жовтня 1995 року у Києві. З 01.09.2012 по 30.06.2016 навчався в Київському університеті права НАН України за

спеціальністю «Правознавство» та отримав диплом бакалавра з відзнакою. З 01.09.2016 по 26.04.2018 навчався у Національному університеті «Одеська юридична академія» та отримав диплом магістра з відзнакою за спеціальністю «Право». З 01.07.2018 по 31.10.2018 працював на посаді юриста в ТОВ «Юридична фірма «Право та справедливість»». З 01.11.2018 по теперішній час є аспірантом відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України.

Оцінка мови та стилю дисертації

Дисертація написана з правильним вживанням юридичної та спеціальної термінології. Текстове подання матеріалів досліджень, наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечують легкість та доступність їх сприйняття і відповідають стилю науково-дослідної літератури.

За результатами попередньої експертизи дисертаційного дослідження, виконаного Р.С. Квашею, а також вивчення повноти публікації основних результатів дослідження:

УХВАЛЕНО:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації *Кваші Романа Сергійовича на тему: «Насильницька злочинність серед неповнолітніх в Україні як проблема ювенальної кримінології»*

2. Визнати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Р. С. Кваші є фундаментальним науковим дослідженням з актуальних питань, характеризується єдністю змісту, містить результати, що мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення. Вищенаведене свідчить про особистий внесок здобувача у розвиток юридичної науки, зокрема кримінологічної науки та кримінального права. Подане до захисту дисертаційне дослідження відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), пункту 10 Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 р. № 167 (зі змінами від 21 жовтня 2020 року № 979, від 9 червня 2021 року № 608).

3. Рекомендувати дисертацію Кваші Романа Сергійовича на тему: «Насильницька злочинність серед неповнолітніх в Україні як проблема ювенальної кримінології» до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 «Право».

Результати голосування:

За – 9

Проти – немає
Утримались – немає

Головуючий на засіданні:
заступник завідувача,
старший науковий співробітник відділу
проблем кримінального права,
кримінології та судоустрою
Інституту держави і права
ім. В.М. Корецького НАН України
кандидат юридичних наук

В. М. НІКІТЕНКО

Рецензенти:

В.о. провідного наукового співробітника
відділу проблем кримінального права,
кримінології та судоустрою
Інституту держави і права
ім. В.М. Корецького НАН України,
доктор юридичних наук

Ю. А. ТУРЛОВА

Старший науковий співробітник
відділу проблем кримінального права,
кримінології та судоустрою
Інституту держави і права
ім. В.М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук

В. О. ГАЦЕЛЮК
*Гнітенева Ол.
Турлова Ю. А.
Гацелюк В. О.*
ПОСВІДЧУЮ
Очільник секретаріату
державного інституту
ім. В. М. Корецького НАН України
29 06 2021